

Filogenetyka molekularna - zew rozpaczy

Abstract

W tym dokumencie spróbuję zawrzeć najważniejsze informacje z zakresu filogenetyki molekularnej, które mogą się przydać na egzaminie. Nie potrafię zagwarantować, że posiadając wiedzę z tego dokumentu uda się zdać egzamin, aczkolwiek lepsze to niż nic. Do trzech razy (*w moim przypadku*) sztuka.

In the depth of winter, I finally learned that within me there lay an invincible summer.

— Albert Camus

Wyjaśnij pojęcie mikroewolucji

Ewolucja poniżej poziomu gatunków, np. dryf, selekcja.

Wyjaśnij pojęcie makroewolucji

Ewolucja na poziomie gatunków bądź powyżej.

Kod genetyczny

1. Jest trójkowy - na jeden kodon przypadają trzy nukleotydy.
2. Jest zdegenerowany - aminokwas może być kodowany przez różne kodony / trojki nukleotydów.
3. Jest bezprzecinkowy - nie ma przerw między kodonami.
4. Jest niezachodzący - jeden nukleotyd może być częścią tylko jednego kodonu.
5. Jest uniwersalny - kodony kodują te same aminokwasy u wszystkich organizmów.

Kodony STOP

Kodony STOP to UAA UAG UGA - kończą ekspresję białka.

IUAPC

IUAPC	Nukleotyd
A	Adenina
C	Cytosyna
G	Guanina
T bądź U	Tymina / Uracyl
R	A / G
Y	C / T
S	C / G
W	A / T
K	G / T
M	A / C
B	C / G / T
D	A / G / T
H	A / C / T
V	A / C / G

IUAPC	Nukleotyp
N	cokolwiek
. lub -	przerwa

Modele ewolucji

Model	Tempo substitucji	Frekwencja nukleotydów
K2P	różne	równa
GTR	różne	różna
HKY	różne	różna
JC	równe	równa

Metody filogenetyczne

- oparte na dystansie
 1. Neighbor Joining
 2. UPGMA
 3. ME
- oparte na podobieństwie
 1. Maximum Parsimony
 2. Maximum Likelihood
 3. Bayesian Inference (bayesowska)

Markery molekularne

TTGTCAAAGAGTTCAGCCGAATA CAATTTATTAAAGTGAGCTTAATACAGTT
AGCGACGACAAAGGAAGAAGTACAACAGAGAGAGAGAGAGAGAGAGAGAGAG
AG
GAG
ACTAGCTAGAGCCAAGCACTAAGATACAACACGC

Figure 1: Ze względu na obecność krótkich tandemowych powtórzeń (STR), ten marker to mikrosatelita.

Zapis schematyczny tej mikrosatelity:

5' - TTGTCAAAGAGTTCAGCCGAATACAATTTATTAAGTG ... [AG]_n ...
TAAAGATATAGGAGACTAGCTAGAGCCAAGCACTAAGATACAACACGC - 3'

- [AG] n oznacza powtarzającą się sekwencję AG, gdzie n to liczba powtórzeń (w tym przypadku jest ich sporo, można policzyć dokładnie, ale schematycznie wystarczy oznaczyć jako n).
- Sekwencje flankujące przed i po powtórzeniach są istotne dla projektowania primerów do amplifikacji PCR.

Cechy widoczne w sekwencji:

- Region powtarzalny: W środku sekwencji znajduje się wiele powtórzeń AG i AGAG, które są charakterystyczne dla markerów typu mikrosatelitów (krótkie tandemowe powtórzenia, **STR** - *short tandem repeats*).

- Sekwencje flankujące: Powtórzenia AG są otoczone przez unikalne sekwencje DNA na początku i na końcu.

Markery dziedziczone dwurodzicielsko

- Dziedziczone od obojga rodziców.
- Wykorzystywane do badania rekombinacji genetycznej, różnorodności genetycznej i filogenii na poziomie populacji.

Przykłady:

- Alloenzymy:
 - Polimorfizmy w białkach kodowanych przez geny jądrowe.
 - Używane w analizach enzymatycznych, np. elektroforezie.
 - Zastosowania: badania różnorodności genetycznej, porównania populacji.
- nDNA (jądrowy DNA):
 - Zawiera zarówno geny kodujące białka, jak i niekodujące sekwencje.
 - Zastosowania:
 1. Analiza filogenetyczna (np. geny kodujące rRNA).
 2. Badania różnorodności genetycznej.
 3. Analizy związane z rekombinacją genetyczną.

Markery dziedziczone jednorodzicielsko

- Dziedziczone wyłącznie od jednego z rodziców.
- Pozwalają na śledzenie linii matczynej lub ojcowskiej.
- Stabilność w dziedziczeniu (brak rekombinacji lub jej ograniczenie).

Przykłady:

- mtDNA (mitochondrialny DNA):
 - Dziedziczenie matczyne (w większości organizmów).
 - Zastosowania:
 1. Analizy linii matczynej.
 2. Badania różnorodności populacyjnej.
 3. Rekonstrukcja filogenezy.
 - Cechy charakterystyczne:
 1. Wysoka mutowalność w niektórych regionach (np. D-loop).
 2. Brak rekombinacji.
- cpDNA (chloroplastowy DNA):
 - Dziedziczenie głównie matczyne (u większości roślin, choć u niektórych gatunków ojcowskie).
 - Zastosowania:
 1. Analiza filogenetyczna roślin.
 2. Śledzenie migracji roślin.
 - Cechy charakterystyczne:
 1. Relatywnie konserwatywne sekwencje.
 2. Stabilne dziedziczenie.
- Chromosomy haploidalne:

Np. chromosom Y u organizmów o determinacji płciowej XY (dziedziczenie ojcowskie).

 - Zastosowania:
 1. Analizy linii ojcowskiej.
 2. Rekonstrukcja historii populacji ludzkich i zwierzęcych.

Dwurodzicielskie markery dostarczają informacji o zmienności genetycznej i rekombinacji w obrębie populacji.

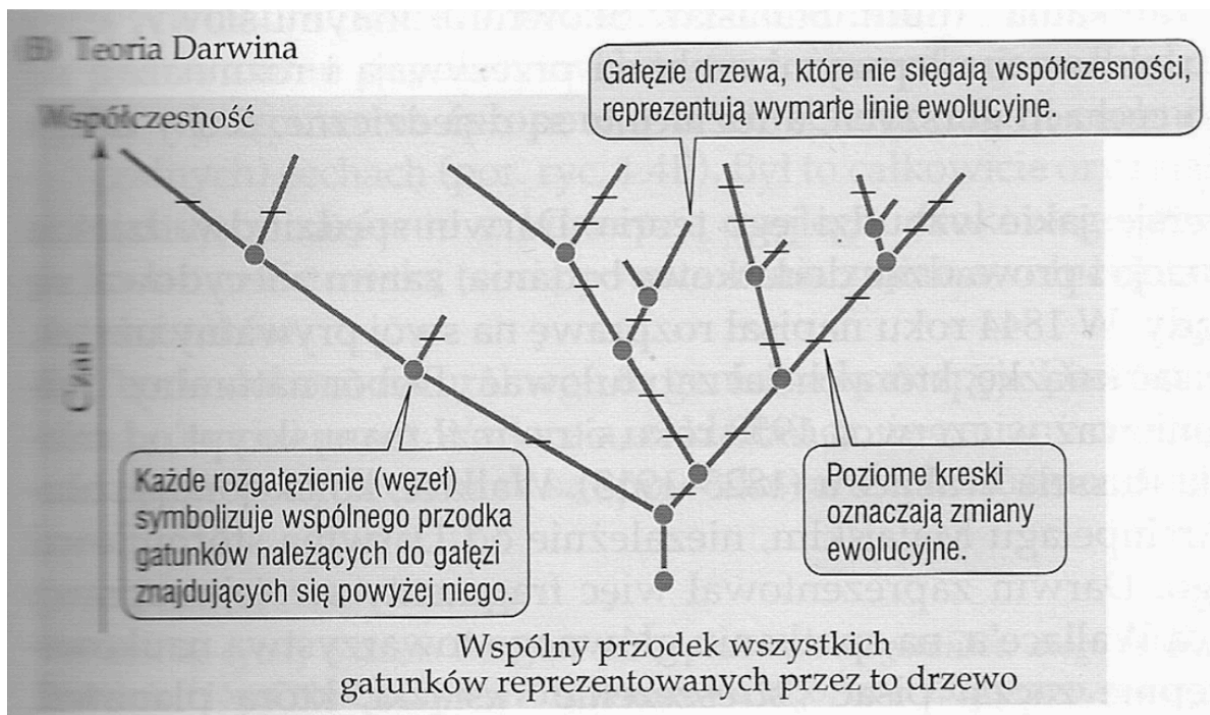
Jednorodzielskie markery pozwalają na śledzenie linii genealogicznych i migracji.

Markery molekularne w badaniach *Gyrodactylus*

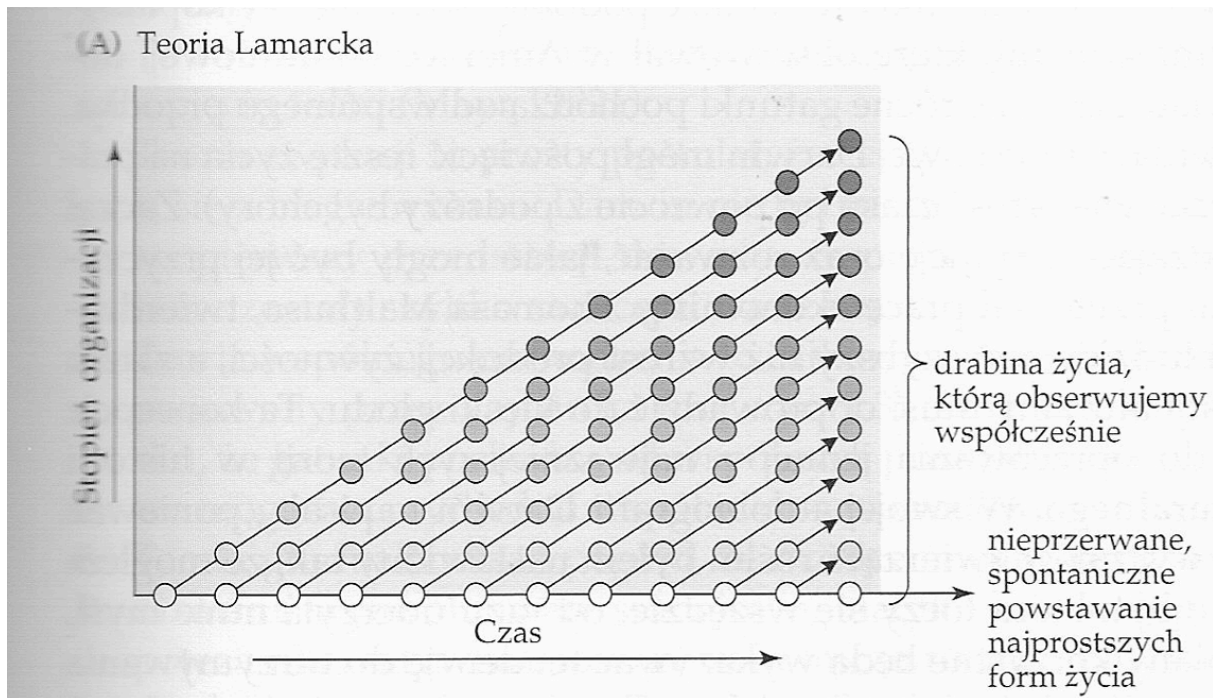
- genom jądrowy: *G. salaris* (6 075 scaffolds) i *G. bullatarudis* (4 331 scaffolds)
- genom mitochondrialny: 7 gatunków głównie *Limnephrotus*
- ITS rDNA, IGS rDNA, 18S rDNA, 28S rDNA (wielokopijny nDNA)
- ADNAM1 (jednokopijny nDNA)
- cDNA β -tubulin (jednokopijny nDNA)
- *cox1*, *cox2*, *nadh4* (mtDNA)

Figure 2: Markery molekularne w badaniach *Gyrodactylus*

Teroria Darwina

Teoria Lamarcka

Analiza BI z opcja zegara molekularnego

5 kroków analizy:

1. Matrycę .nxs importujemy do programu BEAUTi -> tworzymy plik .xml.
2. Plik .xml importujemy do programu BEAST -> uzyskujemy plik .log., .trees.
3. Plik .log. importujemy do programu Tracer -> weryfikujemy parametry.
4. Plik .trees. importujemy do programu TreeAnnotator -> uzyskujemy plik z drzewem o największej wiarygodności.
5. Plik z drzewem importujemy do programu FigTree -> wizualizujemy drzewo i formatujemy.

Tranzycje i transwersje

- Tranzycje: zmiana puryny na purynę lub pirymidynę na pirymidynę.
- Transwersje: zmiana puryny na pirymidynę lub odwrotnie.

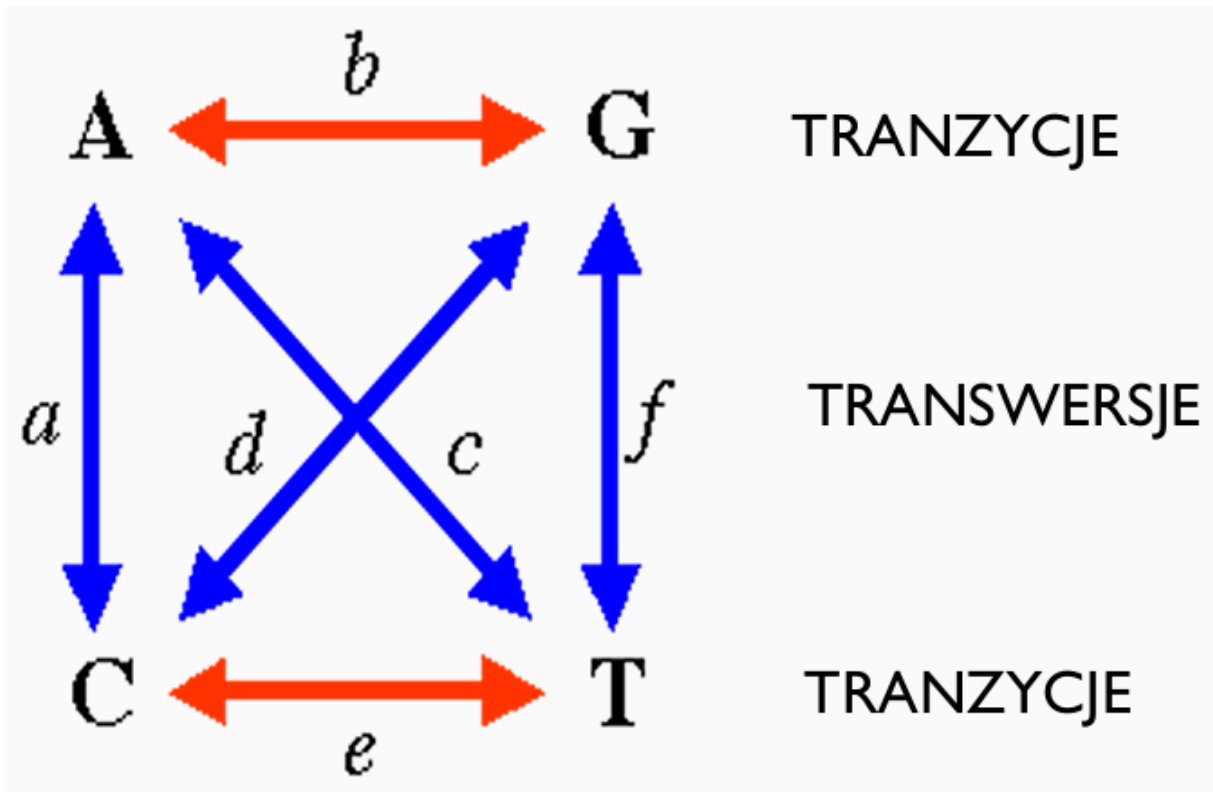

Figure 5: Na niebiesko zaznaczone są transwersje (pionowo i na skoks), na czerwono tranzycje (poziomo).

Miara zmienności genetycznej

i	Locus (j)								h_i
	A	B	C	D	E	F	G	H	
1	aa	aa	aa	aa	ab	aa	aa	aa	0,125
2	bb	ab	ab	ab	bb	aa	ab	aa	0,500
3	cc	ac	bc	bd	dd	ad	cd	bc	0,750
4	aa	aa	aa	aa	aa	aa	aa	aa	0,000
5	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	0,000
h_j	0,0	0,4	0,4	0,4	0,2	0,2	0,4	0,2	$H = 0,275$

- h_i - heterozygotyczność osobnika (kolumna)
- h_j - heterozygotyczność locus / populacji (wiersz)
- H - heterozygotyczność populacji. Liczy się jako średnia h_i dla wszystkich osobników w populacji. Bądź jako średnia h_j dla wszystkich locusów w populacji. Obie średnie są sobie równe. Albo jako $\sum_{k=1}^n k = \frac{k_1+k_2+\dots+k_n}{n}$ gdzie n to ilość osobników w populacji (czyli $i \cdot j$ w naszej tabeli to wynosi 40), a k to suma heterozygotycznych alleli w całej tabeli w naszym przypadku 11. Co daje nam $\frac{11}{40} = 0.275$
- a, b, c, d, e - allele
- A, B, C, D, E - locii

Jak liczymy h_j ? Patrzymy ile jest różnych alleli w danym locusie (kolumna) i dzielimy przez liczbę wierszy.

Przykład:

- h_j dla osobnika $B = \frac{1+1}{5} = \frac{2}{5} = 0.4$
- h_j dla locus $A = \frac{0}{5} = 0$

Teraz policzmy h_i , czyli heterozygotyczność locus / populacji (wiersz).

- h_i dla populacji 1 =

$$\frac{1}{8} = 0.125$$

- h_i dla populacji 3 =

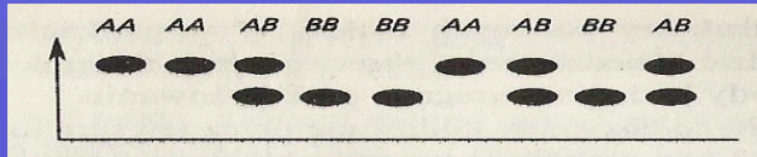
$$\frac{1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1}{8} = \frac{6}{8} = 0.75$$

- h_i dla populacji 5 =

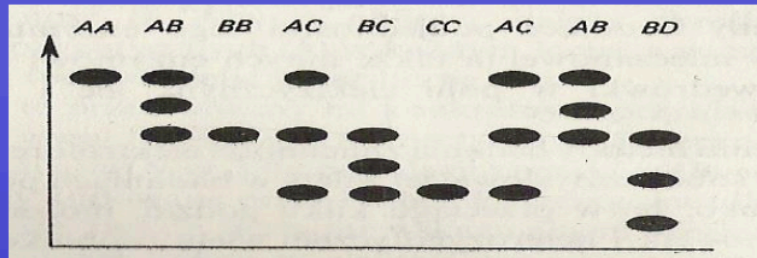
$$\frac{0}{8} = 0$$

Teraz zrobimy na innym przykładzie.

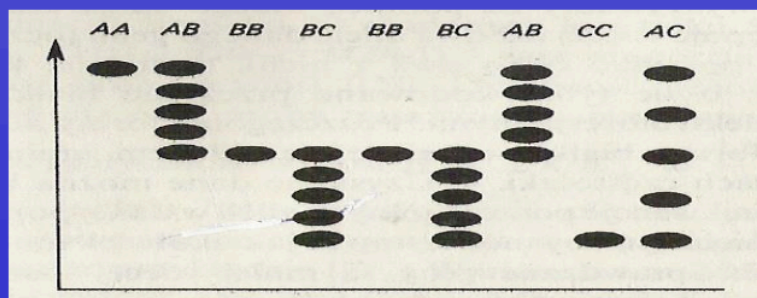
Locus 1

Locus 2

Locus 3

Allele: A, B, C i D

h_i

- h_i dla locus 1 - $\frac{1+1+1}{9} = \frac{3}{9} = \frac{1}{3}$
- h_i dla locus 2 - $\frac{1+1+1+1+1}{9} = \frac{5}{9} = \frac{5}{9}$
- h_i dla locus 3 - $\frac{1+1+1+1+1}{9} = \frac{5}{9}$

h_j

- h_j dla osobnika 1 - $\frac{0}{3} = 0$
- h_j dla osobnika 2 - $\frac{1+1}{3} = \frac{2}{3}$
- h_j dla osobnika 3 - $\frac{1}{3}$
- h_j dla osobnika 4 - $\frac{2}{3}$
- h_j dla osobnika 5 - $\frac{1}{3}$
- h_j dla osobnika 6 - $\frac{1}{3}$
- h_j dla osobnika 7 - $\frac{2}{3}$
- h_j dla osobnika 8 - $\frac{1}{3}$
- h_j dla osobnika 9 - $\frac{3}{3} = 1$

H

- $H = \frac{\frac{1}{3} + \frac{2}{3} + \frac{5}{9}}{9} = \frac{3+6+5}{27} = \frac{14}{27}$ - sposób pierwszy
- $H = \frac{0 + \frac{2}{3} + \frac{1}{3} + \frac{2}{3} + \frac{1}{3} + \frac{2}{3} + \frac{2}{3} + \frac{1}{3} + \frac{3}{3}}{9} = \frac{13}{27}$ - sposób drugi, **UWAGA** tu jest błąd, który wynika z błędu w slajdzie, powinno być $\frac{14}{27}$ ale profesor się pomylił.

Koalescencja

Dla genów dziedziczonych jednorodzicielsko np. *mtDNA* czy *chromosom Y*. Wszystkie kopie genu zbiegają się do jednej kopii – koalescencja.

Odległość genetyczna D i d

- D - odległość między sekwencjami jako odsetek różnych nukleotydów w dopasowaniu.
- d - średnia liczba podstawień na pojedynczą pozycję w dopasowaniu.

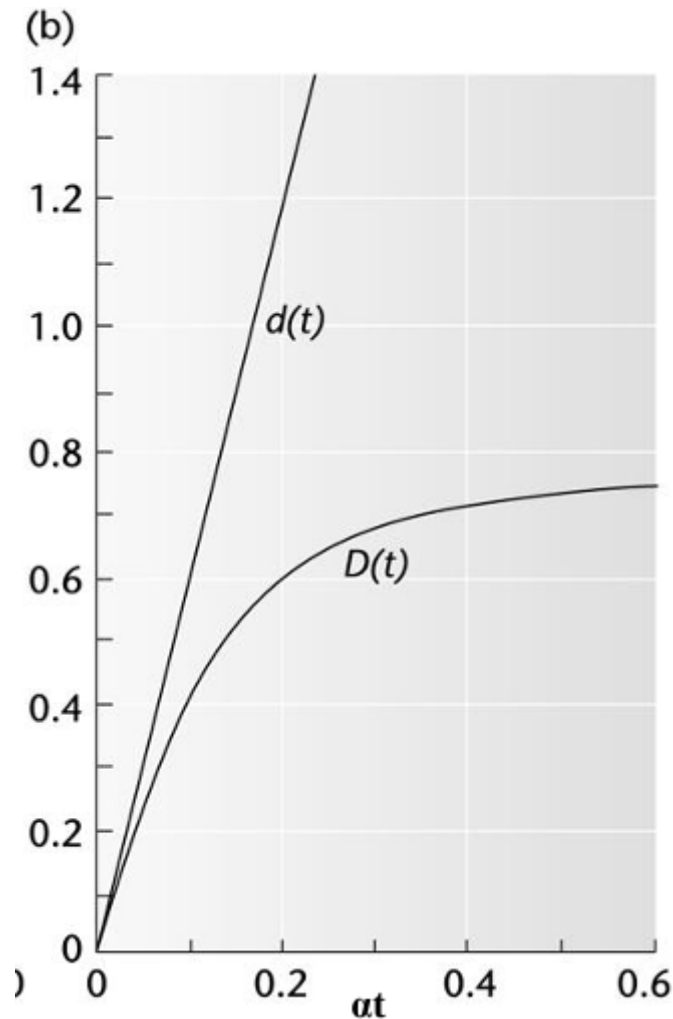

Figure 8: Wykres odległości genetycznej D i d .

Różnice między D , a d :

- Główna różnica wynika z faktu, że D to miara obserwowalna, natomiast d to miara oszacowana, która uwzględnia model ewolucji.
- D zawsze jest mniejsze niż d , ponieważ d uwzględnia „niewidoczne” zmiany genetyczne, które nie są bezpośrednio widoczne w sekwencjach porównawczych.
- Na wykresie:
 - Krzywa $D(t)$ rośnie wolniej, ponieważ reprezentuje obserwowalną różnicę.
 - Krzywa $d(t)$ rośnie szybciej, pokazując bardziej dokładny obraz liczby mutacji.

Odległość d w kontekście modelu Jukes-Cantora (JC): Założenia:

- Tempo mutacji jest jednakowe dla wszystkich nukleotydów (oznaczymy je jako μ) i częstość nukleotydów jest jednakowa.

Wzór na odległość **d** w modelu Jukes-Cantora (JC): $d = 2t * 3\mu = 6t\mu$, gdzie:

- t to czas ewolucji.
- μ to tempo mutacji.

inny wzór: $d = -\frac{3}{4} * \ln\left(\frac{1-4}{3D}\right)$, gdzie D to odległość genetyczna.

Odległość **D** w kontekście modelu Kimury 2-parametrowego (K2P): Założenia:

- Tempo podstawień jest różne dla transwersji i tranzycji (oznaczymy je jako α i β). Częstość nukleotydów jest jednakowa.

Wzór na odległość **D**: $D = \frac{S}{V}$, gdzie:

- S - liczba pozycji, w których występuje tranzycja, podzielona przez całkowitą liczbę porównanych pozycji.
- V - liczba pozycji, w których występuje transwersja, podzielona przez całkowitą liczbę porównanych pozycji.

S i V liczymy poprzez porównanie sekwencji.

Wzór na odległość **d**: $d = -\frac{1}{2} \ln(1 - 2S - V) - \frac{1}{4} \ln(1 - 2V)$

d z **D** w miarę się pokrywa do wartości 0.25, dla **D** > 0.5 **d** zaczyna rosnąć szybciej.

Metoda sekwencjonowania Sangera

Wersja krótka:

- Izolacja DNA.
- Przygotowanie reakcji sekwencjonowania.
- Synteza DNA.
- Rozdział fragmentów DNA.
- Odczyt fluorescencji.
- Analiza danych.

Wersja długa:

- **Izolacja DNA**: Na początku izoluje się fragment DNA, który ma być sekwencjonowany. Najczęściej używa się PCR (reakcji łańcuchowej polimerazy) do powielenia tego fragmentu.
- **Przygotowanie reakcji sekwencjonowania**:
 - Do probówki dodaje się:
 - Matrycowy DNA (fragment, który ma być sekwencjonowany).
 - Starter (krótki odcinek DNA komplementarny do sekwencji początkowej matrycy).
 - Polimerazę DNA.
 - Nukleotydy (dNTPs) oraz zmodyfikowane nukleotydy (ddNTPs) oznaczone barwnikami fluorescencyjnymi.
- **Synteza DNA**: Polimeraza DNA zaczyna tworzyć nową nić, korzystając z matrycy i startera. Gdy wbudowany zostanie zmodyfikowany nukleotyd (ddNTP), synteza zostaje zakończona, ponieważ ddNTP nie posiada grupy hydroksylowej (3'-OH), która jest niezbędna do przyłączenia kolejnego nukleotydu.
- **Rozdział fragmentów DNA**: Powstałe fragmenty DNA różnej długości są rozdzielane za pomocą elektroforezy kapilarnej, gdzie krótsze fragmenty migrują szybciej niż dłuższe.
- **Odczyt fluorescencji**: Oznakowane ddNTPs emitują światło o różnych długościach fal w zależności od barwnika, co pozwala na określenie ostatniego nukleotydu w każdym fragmencie.
- **Analiza danych**: Na podstawie sygnałów fluorescencyjnych komputer odczytuje sekwencję DNA.

Organizacja genomu u eukariontów

Uszeregowanie homologiczne (paralogi)

Osobnik 1	LdhA
Osobnik 1	LdhB
Osobnik 1	LdhC
Osobnik 2	LdhA
Osobnik 2	LdhB
Osobnik 2	LdhC
Osobnik 3	LdhA
Osobnik 3	LdhB
Osobnik 3	LdhC

Uszeregowanie ortologiczne (ortologi)

Osobnik 1	LdhA, LdhB, LdhC
Osobnik 2	LdhA, LdhB, LdhC
Osobnik 3	LdhA, LdhB, LdhC

- Paralogi: Duplikacja → Różnicowanie w obrębie gatunku.
- Ortologi: Specjacja → Zachowanie funkcji w różnych gatunkach.

Związki filogenetyczne drzewa

- Takson monofiletyczny: takson posiadający wspólnego przodka i grupujący wszystkich potomków taksonu ancestralnego.

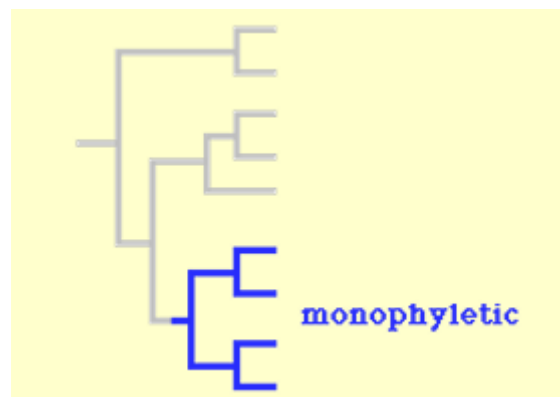

Figure 9: Drzewo filogenetyczne z taksonem monofiletycznym.

- Takson parafiletyczny: takson posiadający wspólnego przodka ale nie grupujący wszystkich potomków taksonu ancestralnego

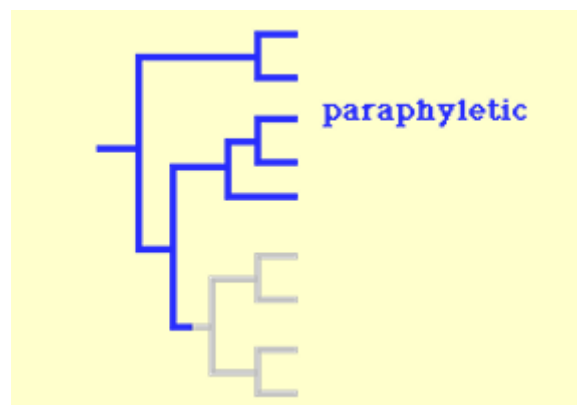

Figure 10: Drzewo filogenetyczne z taksonem parafiletycznym.

- Takson polifiletyczny: takson nie posiadający wspólnego przodka i grupujący potomków kilku taksonów ancestralnych

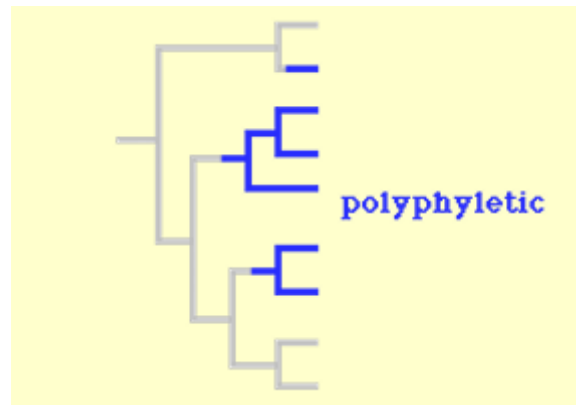

Figure 11: Drzewo filogenetyczne z taksonem polifiletycznym.

Zegar molekularny

Etapy analizy

1. Szacowanie stopnia zróżnicowania sekwencji: obliczanie dystansu genetycznego
2. Kalibracja zegara:
 - przybliżona data rozejścia się dwóch linii genetycznych, powinna być uzyskana z innych danych niż badania molekularne np.:
 1. znane wydarzenie geologiczne
 2. zapisów kopalnych organizmów
3. Określenie tempa substytucji RS:
 - dystans genetyczny podzielony przez czas np.: 2% na mln lat – „uniwersalny” zegar dla mtDNA obliczony z badań nad naczelnymi

R_S vs R_D

Tempo dywergencji R_D między dwoma dowolnie wybranymi taksonami jest równe podwojonemu tempu substytucji R_S :

$$R_D = 2 * R_S$$

strict vs relaxed

- opcja strict (rygorystyczna) - zakłada równe tempo substytucji wzdłuż gałęzi drzewa filogenetycznego (mało realna, ale lepsza dla nierówno próbkowanych matryc)
- opcja relaxed (rozluźniona) - zakłada różne tempo substytucji wzdłuż gałęzi drzewa filogenetycznego (realna, ale wymaga równomiernie próbkowanych matryc)

Ewaluacja topologii drzewa

- Bootstrap: metoda resamplingu, polega na wielokrotnym losowaniu z powtórzeniami sekwencji z macierzy i ponownym budowaniu drzewa filogenetycznego.
- Posterior probability: prawdopodobieństwo a posteriori, wyznaczane na podstawie analizy bayesowskiej, określa jak bardzo dana gałąź drzewa jest wspierana przez dane.

Interpretacja bp dla NJ, ME, MP i ML:

- **bp 1 – 50** – brak wsparcia
- **bp 51 – 70** – bardzo słabe wsparcie
- **bp 71 – 85** – średnie wsparcie
- **bp 86 – 100** – wysokie wsparcie

Interpretacja pp dla BI:

- **pp 0 – 0.94** – brak wsparcia
- **pp 0.95 – 0.96** – bardzo słabe wsparcie
- **pp 0.97 – 0.98** – średnie wsparcie
- **pp 0.99 – 1** – wysokie wsparcie

Figure 12: Ewaluacja topologii drzewa filogenetycznego.